

Infrastructuur voor democratische innovaties en opschaling

Achtergrond en inventarisatie

Auteurs/werkgroep: Maurits Barendrecht, Jornt van Zijl, Ronald Pieters

Versie: v22

Datum: 23-03-2026

In dit document brengen we materiaal bij elkaar over de uitdaging om innovaties in democratie en rechtspleging op te schalen. Het document is bedoeld als achtergrondmateriaal bij de notitie:

Van experiment naar systeem: een infrastructuur voor democratische innovatie **De nationale versneller voor democratische innovatie (werktitel)**

De grote uitdaging is dat de op democratie en recht gebaseerde ordening steeds minder aan de verwachtingen voldoet. Daarom zijn innovaties nodig, en die zijn er ook volop.

Doorontwikkeling van dit potentieel aan innovaties is cruciaal om de essentie van democratie en rechtsstaat te borgen. Voor die doorontwikkeling ontbreekt echter de infrastructuur. Pilots en veelbelovende initiatieven genoeg. Maar ze zetten niet door.

Dit document is onaf en verkennend. We hebben materiaal verzameld. Daarbij heeft AI ons geholpen. In dit document tref je aan:

- Een poging tot begripsvorming en afbakening: democratie, rechtsorde, procedures (paragraaf 1);
- Een poging tot diagnose en urgentie van de opschalingsuitdaging (2);
- Suggesties hoe de infrastructuur voor opschaling er uit zou kunnen zien met de technologische kant (3), de publieke en private samenwerking (4), de functies en mogelijke impact (5), de inrichting (6) en de opschaalprocedure (paragraaf 7).
- In de bijlagen vind je onder meer: internationale voorbeelden van versnellers, overzichten van soorten innovaties en een analyse van belangrijke literatuur met implicaties voor de inrichting van de versneller.

INHOUDSOPGAVE

1. Kernbegrippen en afbakening	3
2. Diagnose en urgentie	4
2.1 De democratische rechtsorde verzwakt en niemand doet iets	4
2.2 Een bundel van procedures om het samen eens te worden	5
2.3 Vernieuwing is enige kans, maar pilots komen rechtsstaat niet binnen	6
2.4 Procedures van democratie en recht: verwaarloosde publieke goederen	6
2.5 Productieve procedures en stelselmatig beheer	7
3. Democratische technologie als enabling infrastructuur	10
4. Hoe dit te realiseren? Publieke en private samenwerking	11
5. De versneller: mogelijke functies en potentiële impact	14
6. Suggesties voor inrichting	15
6.1 Kerntaken passende bij de vijf functies	15
6.2 Governance verhoudingen	16
6.3 Governance voor tooling en partners (waarden borgen)	17
7. Opschaalprocedure (stage-gate) en KPI's	17
7.1 Stage-gate route	17
7.2 KPI-voorstel (set voor PPS-verantwoording)	18
7.3. Mandaat en legitimiteit: waar schuurt het in het stelsel?	18
7.4 Publiek-private financiering: waarom en hoe	19
7.5 Middelen passend bij de fase (koppeling aan stage-gates)	19
7.6 Fasering na de eerste 4 weken (0–6 / 6–18 / 18–36 maanden)	20
Bijlagen	21
Bijlage 1 (actielijst en programmering)	21
Bijlage 2 Internationale voorbeelden van democratie-innovatiehubs (selectie)	21
Bijlage 3 Werkvoorraad innovaties per familie	21
Bijlage 4 Scorekaarten	23
Bijlage 5 Documentanalyse van de belangrijkste literatuur	24
Bijlage 6 Ecosysteemoverzicht organisaties (compact)	29
Bijlage 7 Overzicht lopende pilots/experimenten democratie-innovatie (selectie, met status)	30
Bijlage 8 Tooling-landschap: digitale hulpmiddelen	32

1. Kernbegrippen en afbakening

Een gedeeld begrip van de kernbegrippen hieronder maakt dit document beter leesbaar. Het voorkomt spraakverwarring (democratie/rechtsstaat/democratische rechtsorde; procedures) en helpt om later innovaties en opschaling langs dezelfde meetlat te leggen.

- Begrippenkader (conventie in dit document):
- We gebruiken één overkoepelend begrip: democratische rechtsorde (ook: democratische rechtsstaat) = democratie + rechtsstaat + de procedures die beide laten werken.
- Waar we 'democratie' schrijven bedoelen we niet 'alles'; waar we 'rechtsstaat' schrijven bedoelen we de waarborgen.
- Voor het totaalbeeld gebruiken we 'democratische rechtsorde'.
- Drie niveaus (alleen gebruiken als functioneel):
 - Democratie: vertegenwoordiging + participatie/deliberatie + verantwoording.
 - Rechtsstaat: rechtsbescherming, onafhankelijke toetsing, gelijke behandeling, uitvoerbaarheid, oplossen en beslechten van geschillen;
 - Democratische rechtsorde: de samenhang van beide; inclusief 'routes naar oplossingen' bij conflicten en bij politieke impasse

Wat bedoelen we met 'procedures'?

In dit dossier staat 'procedures' niet voor bureaucratie, maar voor: ontworpen stappen ('routes') waarlangs mensen, gemeenschappen en instituties tot besluiten, uitvoering en conflictoplossing komen. Procedures zijn dus infrastructuur.

- Vier families van procedures die we onderscheiden:
 - Politieke procedures: agendering, debat, besluitvorming, verantwoording.
 - Participatie/deliberatie: burgerberaden, burgerjury's, participatief begroten, digitale consultaties.
 - Bestuurlijke uitvoeringsroutes: dienstverlening, bezwaar/beroep, herstel- en compensatieroutes.
 - Conflictoplossing (ADR + rechtspraak): diagnose/bemiddeling → beslechting → opvolging/feedback.

En wat bedoelen we met 'goede en schaalbare procedures'? Daar zijn genoeg criteria voor, die onder andere worden ontwikkeld door de OESO. Denk aan:

- Procedurele rechtvaardigheid en rechtsbescherming (gehoord worden, onpartijdigheid, herstelmogelijkheden);
- Inclusie en representativiteit;
- Transparantie en uitlegbaarheid (inclusief duidelijke spelregels en audit trail); doorwerking/follow-up (mandaat, reactieplicht, terugkoppeling);
- Uitvoerbaarheid met proportionele kosten en een lerende feedbackloop;

- Effectiever = hoger oplossingspercentage, rechtvaardiger, tijdiger, meer bereik;
- Efficiënter = minder beslissingskosten en foutkosten in de keten;
- Weerbaarder = beter bestand tegen schokken, externe uitdagingen;
- Responsiever = meer mensgericht, passend bij hun problemen, procedureel rechtvaardiger, met meer betrokkenheid en participatie van burgers.

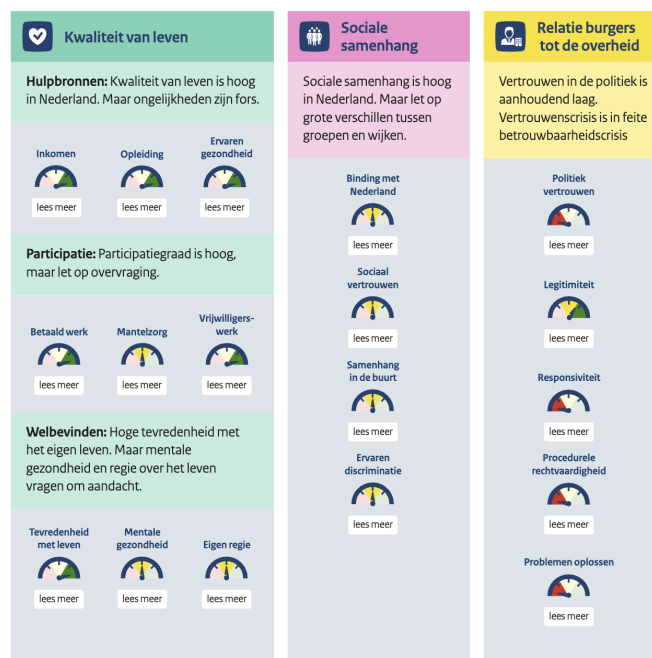
2. Diagnose en urgentie

In deze paragraaf doen we een poging tot diagnose en vaststelling van de urgentie. Wat is de aard en de schaal van de uitdaging? Wat voor soort infrastructuur is nodig om tot opschaling te komen? Wat voor democratische en rechtsstatelijke trajecten moeten er worden opgeschaald en hoe zit het met de onderliggende resources, financiering en governance?

2.1 De democratische rechtsorde verzwakt en niemand doet iets

Het geloof in de democratische rechtsorde neemt af. Internationaal (zie [V-Dem index](#) en de [Rule of Law index](#)). En ook in Nederland. Dat raakt mensen. Het Sociaal Cultureel Planbureau laat zien hoe de onderlinge verhoudingen en de relatie van burgers tot de overheid er voor staan (zie dit samenvattende diagram uit [SCP. Sociale Culturele Ontwikkelingen 2026](#)).

Figuur 2.1 De kwaliteit van de samenleving in één oogopslag*

Nederland komt steeds moeilijker tot oplossingen. De regels worden goed gevolgd (legitimiteit), maar de ordening tussen burgers en overheid is te weinig responsief. Mensen voelen zich niet gehoord en kunnen te weinig participeren. De overheid doet te weinig aan hun problemen.

Resultaat: een laag politiek vertrouwen en een matige sociale samenhang.

De recente [WODC Geschilbeslechtsdelta 2024](#) laat nog eens zien waar het mis gaat in de aansluiting tussen de leefwereld en de wereld van formele democratie en recht. Ieder jaar verdwalen miljoenen mensen in procedures. Het gaat mis met hun werkgever, met de vergunning voor hun bedrijf of na een ernstig misdrijf. De kans neemt af dat zij op tijd een acceptabele overeenstemming of beslissing bereiken.

Ook politici en ministeries in Den Haag komen er niet meer uit. Zij raken verstrikt tussen al die goedbedoelde regels en belangen. Ze sluiten wankelende akkoorden. Ze weten de weg naar samenwerking en oplossingen steeds moeilijker te vinden. De internationale tak van de rechtsorde is intussen al dood verklaard. Democratie ontgaat in strijd. Onmacht in de relaties tot de overheid leidt tot afhaken.

Waarom ontwikkelen we dan geen betere routes om problemen rechtvaardig op te lossen, zodat mensen samen verder kunnen?

Samen stap voor stap tot optimale beslissingen te komen. Dat lijkt de vergeten essentie van de democratische rechtsstaat. De wereld is complex. We willen vrij zijn en tegelijk zijn we afhankelijk van elkaar voor ongeveer alles wat belangrijk is. Daarom hebben we een bundel van procedures nodig om samen tot beslissingen te komen. Via afspraken, gekozen instanties, vergunningen, wetgeving, rechtspraak en al die andere structuren voor dialoog en beslissingen.

2.2 Een bundel van procedures om het samen eens te worden

Wat mensen van die procedures verwachten, kunnen zij goed aangeven en blijkt glashelder uit onderzoek in alle maatschappijwetenschappen. Zij willen dat onderlinge en collectieve problemen rechtvaardig worden opgelost, tegen lage kosten, met zo min mogelijk nadelen, bij een duidelijk loket en via een snelle route. Burgers begrijpen goed dat in iedere onderlinge verhouding ook taken, verantwoordelijkheden, waarde en kosten verdeeld moeten worden. Als daarbij rekening wordt gehouden met ieders behoeften en bijdragen, dan kunnen zij zich goed neerleggen bij eerlijke verdelingscriteria. Binnen die kaders mag de markt ook volop zijn werk doen.

Onderweg willen burgers worden gehoord en natuurlijk ook mee kunnen beslissen over de verhoudingen waarin zij wonen, werken en leven. Een grondwet met verkiezingen om volksvertegenwoordigers, ministers en rechters aan te stellen, is dus niet goed genoeg. Dat leidt te vaak tot gekozen koningen of wankelende evenwichten tussen machthebbers, die makkelijk kunnen ontaarden in de gepolariseerde besluiteloosheid van een Weimarrepubliek of een corrupte autocratie, met rechters die er steeds minder toe doen.

2.3 Vernieuwing is enige kans, maar pilots komen rechtsstaat niet binnen

De democratie heeft alleen kans om te overleven als we steengoede procedures ontwikkelen om samen in dialoog tot de best mogelijke besluiten te komen. Gelukkig komen er steeds meer aanvullingen op debatten met kamermoties, achterkamer akkoorden, slepende rechtszaken en mechanische regeltoepassing op ondernemers en burgers. Burgerberaden, gecombineerd met innovatieve peilingen, onderzoeken naar burgerperspectieven en referenda, kunnen leiden tot goed geïnformeerde en breed gedragen besluitvorming. Veelbelovende pilots en innovaties van de procedures van de rechtsstaat zijn er genoeg. De wereld is vol met meditation-achtige rechtspraak, maatwerk in de uitvoering, ombudsmannen, burgerinitiatieven, initiatiefwetten, uitdaagrechten, parlementaire onderzoeken, beleidskompassen, kamervragen, open overheden, maatschappelijke kosten-baten analyses en monitoring van effecten van procedures.

De praktijk laat een terugkerend 'pilot-patroon' zien:

- er is enthousiasme, een opdrachtgever en projectgeld → een pilot start;
- na afloop ontbreken herhaalbaarheid, borging in processen en structurele middelen;
- kennis blijft versnipperd (evaluaties zijn niet vergelijkbaar; lessons learned verdwijnen);
- juridische/legitimiteitsvragen worden laat gesteld (waardoor trajecten vertragen of sneuvelen);
- niemand heeft ownership voor landelijke uitrol, standaardisatie, kwaliteitsbewaking en ondersteuning.

Het totaalbeeld is bedrieglijk, want al deze vernieuwing blijft in de marges van de echte besluitvorming. De innovaties worden ontwikkeld en toegepast door vrijwilligers of in enthousiaste pilots aan de randen van rechtsstatelijke verhoudingen, die vervolgens immuun zijn voor daadwerkelijke verandering en zich van crisis naar crisis voortslepen.

De cijfers zijn helder: de impasses nemen toe, de productiviteit van de democratische rechtsorde neemt af, autocratisering is de trend en mensen voelen zich steeds minder gehoord en gezien. Parlementen, rechtspraak, uitvoerende diensten en al die andere instituties werken in essentie nog met dezelfde procedures als honderd jaar geleden.

2.4 Procedures van democratie en recht: verwaarloosde publieke goederen

De meest aannemelijke verklaring voor deze stilstand is even simpel als schokkend. De procedures van democratie en recht zijn van iedereen en niemand. Niemand in de Nederlandse grondwettelijke rechtsorde heeft de taak om de werkwijzen van democratie en rechtsstaat continu te evalueren, te innoveren, te testen en breed in te voeren. Het gebeurt ook niet.

Wat ontbreekt is een 'tussenlaag': een infrastructuur die pilots vertaalt naar een schaalbaar product/dienst-/procespakket (met kwaliteitsnormen, implementatiehandleidingen, trainingscapaciteit, financieringsroutes en governance).

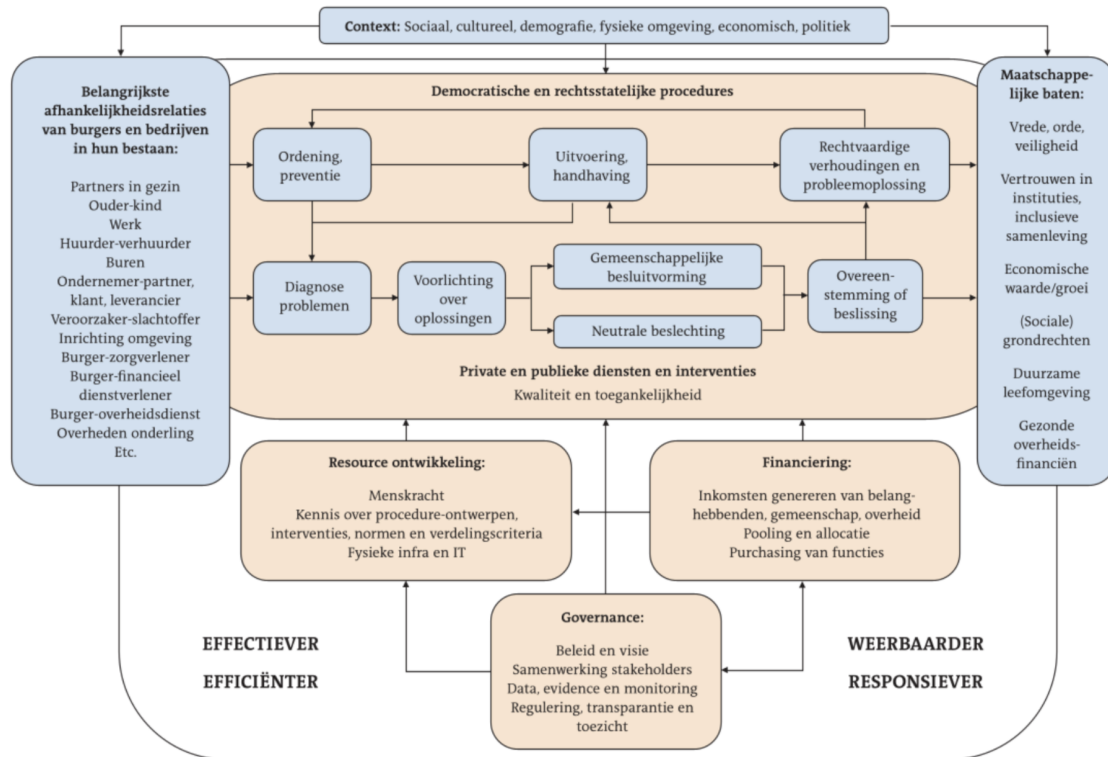
- De ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie en Veiligheid hebben hun taken en budgetten nauwkeurig gespecificeerd in hun begrotingen. Continue innovatie en brede

invoering van verbeteringen van procedures zit daar niet bij. Vergelijk dat eens met de begroting van VWS, waarop zo'n 3 miljard is gereserveerd voor R&D, toelating van evidence-based behandelingen, opname in het zorgverzekeringspakket, efficiency van medische dienstverlening en opleiding volgens de laatste stand van de kennis. Zo kan ook de vernieuwing van de rechtsstaat worden opgepakt.

- Procedures zijn publieke goederen, waaraan het moeilijk is om geld te verdienen. Dus het vrije ondernemerschap leidt niet tot een snellere en effectievere democratie, ondersteund door de nieuwste IT, AI en sociaal-wetenschappelijke kennis. Vergelijk de vorming van democratische instituties door gemeenteraadsleden, wetgevingsambtenaren en hoogste rechtspraak eens met de vorming van de fysieke infrastructuur, waarin bouwbedrijven en energiebedrijven een groot belang hebben bij de uitrol van slimme electriciteitsnetwerken, veilige rotondes, hogere dijken en efficiëntere bouwmethoden voor de slappe Hollandse bodem. Wat een innovaties zouden er mogelijk zijn als we dat private initiatief voor de democratie zouden weten te mobiliseren?
- De vrijwilligers en de crowdfunding van het maatschappelijk middenveld zijn ook niet in staat om procedures op te schalen. De stichtingen en ledenorganisaties met democratie of innovatie in de rechtsorde als doelstelling zijn klein en hebben weinig budget of menskracht. Ze steunen lokale projecten in gemeenten. Hun totale omzet bedraagt enkele miljoenen op jaarbasis. Grote donoren, zoals die er zijn voor R&D in de gezondheidszorg, ontbreken. Ook internationaal zijn die er niet of nauwelijks, ergens in de marges van ontwikkelingshulp en defensie inspanningen, zonder veel verbindingen met de laatste wetenschappelijke kennis.

2.5 Productieve procedures en stelselmatig beheer

Het [NJB-essay van Barendrecht \(2026\)](#) biedt een kader om het 'opschalingsgat' te duiden: niet alleen de uitkomst, maar vooral de kwaliteit van procedures bepaalt of instituties weerbaar blijven, conflicten hanteerbaar zijn en problemen daadwerkelijk worden opgelost. In dat perspectief zijn procedures een publiek goed dat onderhoud, innovatie en stelselmatig beheer vraagt - vergelijkbaar met infrastructuur in andere sectoren.

De kern is het idee van ‘productieve procedures’: routes die tot rechtvaardige verhoudingen en betere oplossingen voor onderlinge problemen leiden tegen lagere maatschappelijke kosten, met voldoende waarborgen (rechtsbescherming, integriteit) en een lerende feedbackloop. Het essay benoemt drie samenhangende opgaven die ook in democratische innovatie terugkomen: weerbaarheid (tegen ondermijning en polarisatie), productiviteit (doorlooptijd/lasten) en probleemoplossend vermogen (uitkomstkwaliteit).

Als de democratische staatsvorm wil overleven, zijn dringend ontwikkelstraten nodig waarin effectieve nieuwe vormen van democratische besluitvorming en conflictoplossing zich systematisch kunnen bewijzen en dan de bestaande kunnen vervangen.

De componenten van goed geregisseerde vernieuwing zijn vrij eenvoudig aan te wijzen op basis van vergelijking met andere sectoren. Bovenstaand diagram is gemaakt naar analogie van hoe internationaal is afgesproken om het stelsel van de gezondheidszorg te verbeteren en te monitoren.

Analoog aan behandelingen in de gezondheidszorg, leiden informele en formele procedures tot rechtvaardige verhoudingen en oplossingen voor problemen. Die problemen ontstaan in de belangrijkste verhoudingen waarin burgers en bedrijven afhankelijk zijn van anderen.

De democratische rechtsstaat brengt signalering, ordening en preventie voort om die problemen in goede banen te leiden. Dat zijn normen (wetgeving), diensten en interventies, die moeten worden gehandhaafd en uitgevoerd. In onderlinge relaties tussen mensen ontstaan problemen

en dat gebeurt ook nog tijdens de handhaving en de uitvoering, want relaties tussen mensen kunnen nu eenmaal niet vooraf precies worden uitgetekend en vastgelegd.

Als problemen ontstaan, dan moet op individueel of collectief niveau een diagnose plaatsvinden, kennis worden uitgewisseld over mogelijke oplossingen, die vervolgens wordt ingebracht in gemeenschappelijke besluitvorming. Daarbij zijn neutrale beslissingen door rechters of stemmingen in een parlement middelen om impasses te doorbreken. De bereikte overeenstemming en beslissingen zorgen ervoor dat verhoudingen rechtvaardiger worden en onderlinge problemen zo goed mogelijk worden opgelost.

De private en publieke diensten die nodig zijn voor een goed functionerende democratische rechtsorde moeten continu worden gevoed en worden georganiseerd. De drie ondersteuningspilaren van de democratische rechtsorde zijn cruciaal.

Democratisch kapitaal (links onder in het diagram, de resource ontwikkeling) bestaat uit goed opgeleide menskracht (politici, bestuurders, juristen en burgers) die kunnen samenwerken in effectieve procedures met goede ondersteuning van fysieke infrastructuur en vooral IT. De continue ontwikkeling daarvan moet net zo goed worden gefinancierd en georganiseerd als de huidige manieren van werken.

Neem bijvoorbeeld een innovatieve combinatie van burgerberaad, referendum, beleidskompas en inbreng van parlementsleden om over de inrichting van de jeugdzorg te besluiten. Of een snellere route door bestemmingsplannen, vergunningverlening, bezwaar en beroep die een bedrijf, de omliggende natuurwaarden, de dorpsbewoners en de gemeenteraad tot overeenstemming brengt.

Dit soort nieuwe procedures moeten goed worden ontwikkeld en getest, wat een investering betekent waarvoor middelen nodig zijn. Dat betekent aan de financieringskant (rechtsonder) fondsvorming voor ontwikkeling en dus een selectie uit een portfolio van kansrijke innovaties.

Om dat te organiseren is een governance structuur (middenonder) nodig met kwaliteits- en evaluatiecriteria, die waarschijnlijk steeds zullen neerkomen op efficiëntie, effectiviteit, responsiviteit en weerbaarheid (zie kader, wederom analoog aan de kaders voor de gezondheidszorg).

Het diagram laat de verbindingen zien die essentieel zijn om de doelstellingen van de democratische rechtsorde te bereiken. De zwaktes die verholpen moeten worden zijn goed zichtbaar.

Wezenlijk is bijvoorbeeld de pijl van resources naar diensten en interventies, die meebrengt dat goed geëvalueerde innovaties in het systeem van de huidige procedures en gefinancierde activiteiten worden opgenomen. Een burgerberaad, een referendum of een bemiddelende rechter naast het bestaande systeem zetten, levert extra kosten en complexiteit op. De

innovaties moeten zo worden ontwikkeld dat ze in de bestaande besluitvormingsprocedures kunnen worden opgenomen en de kosten daarvan verminderen in plaats van ze te verhogen.

Het schema laat ook zien hoe de financiering moet worden verdeeld tussen drie basisfuncties: betaling van de huidige gemeenteraden, uitvoeringsorganisaties, rechtspraak en politie; financiering van de hoogste organen van de rechtsstaat; en fondsen voor onderzoek en ontwikkeling van de zo essentiële resources.

Aan de inkomstenkant gaat het om het optimaliseren van bijdragen van betrokkenen (leges, griffierechten, lokale heffingen, boetes en meer), van gemeenschappen (lokaal, branche, onderling verzekeren) en van de overheid zelf (gemeenten, provincies, ministeries). Waarbij het besteden van geld aan de private en publieke diensten van de rechtsorde een kunst op zich is, omdat het vaak gaat om onafhankelijke organisaties en omdat de prijsvorming van de door hen geleverde publieke goederen nu eenmaal niet via de markt tot stand komt.

Aan de governance kant is gezamenlijk beleid en visie op de rechtsstaat als geheel nodig, met continue monitoring op basis van data en evidence, zoals onder meer is voorgesteld door de Staatscommissie Rechtsstaat in de vorm van een Planbureau voor de Rechtsstaat. Dat betekent een aanvulling op de huidige interactie tussen de ministeries van BZK en JenV, de politiek en de hoogste instanties van de rechtsstaat (zoals de Raad van State, de Nationale Ombudsman, de Algemene Rekenkamer en de rechtsvorming door de hoogste rechtspraak).

Bovendien is er een manier van werken nodig waarbij vernieuwingen in wettelijke kaders kunnen worden ingepast. De huidige procedures zijn deels opgenomen in zogenaamde organieke wetten, zoals de Gemeentewet, wetten over de rechterlijke organisatie, de Algemene Wet Bestuursrecht, het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en het Wetboek van Strafvordering, of zelfs in de Grondwet. Vernieuwers van procedures en private/publieke investeerders daarin moeten erop kunnen rekenen dat goed gewaardeerde innovaties ook inderdaad worden vertaald in voorstellen om deze wetten te wijzigen. De al bestaande innovatie wetten voor enkele procedures kunnen daarop worden ingericht.

3. Democratische technologie als enabling infrastructuur

Veel democratische en rechtsstatelijke innovaties zijn (deels) procedureel, maar leunen in toenemende mate op digitale ondersteuning: platforms voor participatie en deliberatie, tooling voor transparantie en feedback, veilige communicatiekanalen, data- en kennisvoorzieningen. Als we innovaties willen opschalen, moeten we daarom niet alleen processen standaardiseren, maar ook de digitale randvoorwaarden organiseren.

De routekaart voor democratische technologie benoemt zes terugkerende infrastructuurbehoeften die opschaling versnellen en waarden borgen. We vertalen die hieronder naar ontwerpprincipes voor de OpschaalHub (zonder dat de Hub zelf een tech-leverancier wordt).

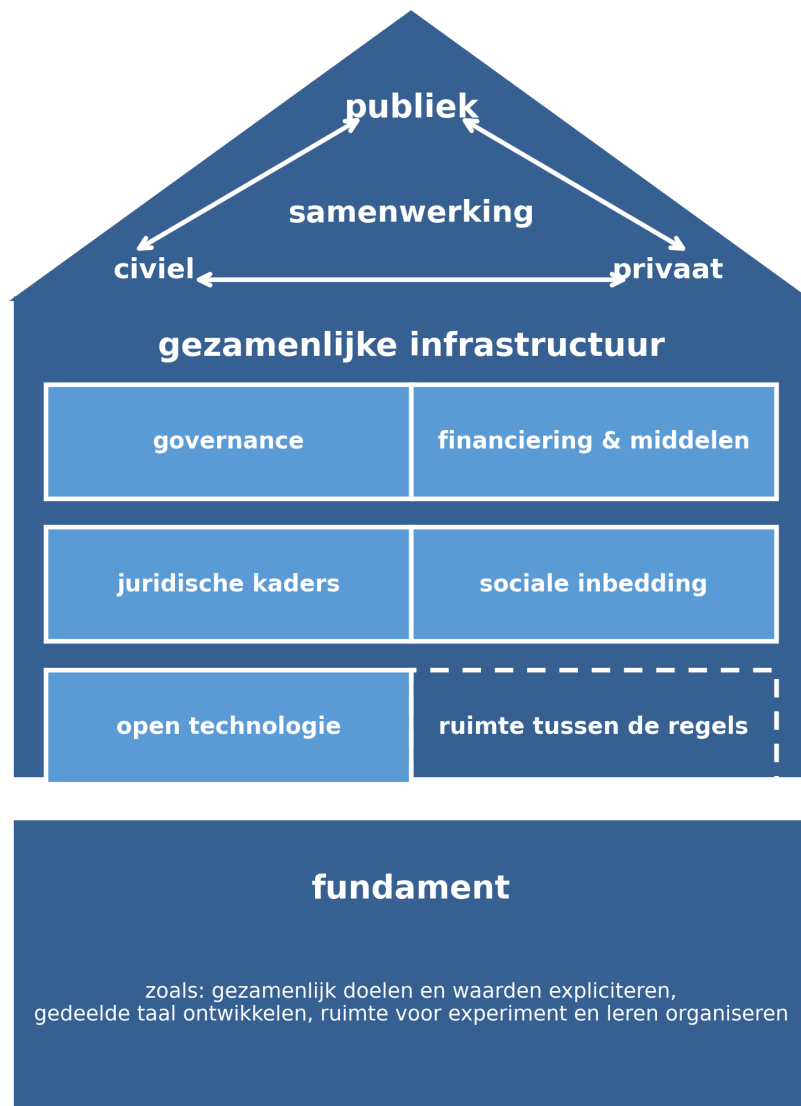
Zes infrastructuurbehoeften (vertaald naar onze context):

- Passende, inclusieve technologie: tools moeten toegankelijk zijn (taal, UX, digitale vaardigheden) en drempels verlagen.
- Gedeelde visie en kaders: afspraken over waarden, doelgroepen, wat 'goed' is en hoe follow-up en verantwoording werken.
- Zichtbaarheid en vindbaarheid: overzicht van wat er is (tools, aanpakken, cases), inclusief leeropbrengsten en randvoorwaarden.
- Datagebruik en kennis: veilige en verantwoorde data- en kennisvoorziening (wat meten we, hoe leren we, wat delen we).
- Open technologie en standaarden: waar mogelijk open standaarden/interoperabiliteit zodat oplossingen herbruikbaar zijn en lock-in beperkt blijft.
- Gedeeld eigenaarschap en beheer: governance, onderhoud, security en doorontwikkeling zijn vooraf geregeld (incl. exit-strategie).

Concreet betekent dit dat de OpschaalHub digitale ondersteuning behandelt als onderdeel van implementatiecapaciteit en kwaliteit & evidence: niet als doel op zich, maar als randvoorwaarde om bewezen werkwijzen betrouwbaar te kunnen herhalen.

4. Hoe dit te realiseren? Publieke en private samenwerking

Voor opschaling van democratische innovatie is samenwerking tussen publieke partijen (overheden en publieke instituties), civiele partijen (maatschappelijke organisaties, netwerken, coöperaties, vak- en beroepsgroepen) en private partijen (kennis- en financieringspartners) vaak essentieel. Het handboek Publiek-Civiele Samenwerking vat dit samen als het bouwen van een huis: zonder stevig fundament kun je geen gezamenlijke infrastructuur optuigen.

Figuur 4.1. Publiek-civiele samenwerking opbouwen als 'huis' (bewerking in eigen huisstijl, gebaseerd op Handboek Publiek-Civiele Samenwerking, p.14).

Vertaling naar de OpschaalHub (praktisch):

- **Fundament:** gezamenlijke doelen en waarden expliciteren, gedeelde taal ontwikkelen en ruimte voor experiment en leren organiseren.
- **Gezamenlijke infrastructuur:** governance, financiering en middelen, juridische kaders, sociale inbedding en (waar relevant) open technologie.
- **Ruimte tussen de regels:** expliciet maken waar discretionaire ruimte volstaat, en waar structurele aanpassing (regels, mandaten, standaarden) nodig is.

Waarom 'civiel' expliciet? In veel PPS-ontwerpen vallen civiele organisaties onbedoeld tussen 'publiek' en 'privaat'. Voor democratische innovatie is juist die civiele laag vaak drager van legitimiteit, bereik en duurzame inbedding. Daarom onderscheiden we in dit document civiel (maatschappelijk) nadrukkelijk van privaat (commercieel), en ontwerpen we governance zo dat beide kunnen bijdragen binnen heldere waarborgen.

Checklist fundament (Gate 0/1):

- Waardenkompas (1 pagina): welke publieke waarden zijn leidend en wat betekent dat in ontwerpkeuzes?
- Begrippenlijst: wat bedoelen we met kwaliteit, legitimiteit, inclusie, follow-up en opschaalbaarheid?
- Leer- en experimenterafspraken: hoe verzamelen we feedback, hoe documenteren we 'lessons learned', en wat is het ritme van reflectie?

De versterkingen die nodig zijn om de democratische rechtsorde op kracht te brengen, kunnen het beste met publieke middelen worden gerealiseerd, maar dat kost tijd en is op zich alweer een grote uitdaging voor de huidige manieren van werken in de rechtsorde.

Wat zou de bijdrage kunnen zijn van privaat initiatief, bijvoorbeeld via grote donaties of vrijmaken van gespecialiseerde menskracht? Private partijen zouden kunnen bijdragen aan een of meer van de democratie of rechtstaatstichtingen, eventueel via een gezamenlijk en met goedkeuring of participatie van de overheid op te zetten democratiefonds.

Veel van de activiteiten in de drie steunpilaren aan de onderkant van het stelsel zouden ook privaat kunnen worden ontwikkeld, gefinancierd en geleid. Dat geldt bijvoorbeeld voor data-verzameling, monitoring en financiering van de ontwikkeling van innovaties die duurzaam in de huidige structuren kunnen worden ingepast, of aan een door de overheid te beheren. Ook opleidingen, ondersteunende IT-ontwikkeling en selectie van kansrijke innovaties zou privaat kunnen worden georganiseerd.

Hetzelfde geldt voor het daadwerkelijk verstrekken van sommige diensten. Burgerberaden, referenda en nieuwe vormen van rechtspraak binnen gemeenschappen kunnen wellicht ook privaat worden georganiseerd.

De aansluiting op de formele besluitvorming blijft echter essentieel: om dubbeling van kosten en regeldruk te voorkomen en om deelname aan de gemeenschappelijke besluitvorming te verzekeren.

Een van de mankementen van vrijwillige bemiddeling, dialoog en soortgelijke innovaties is immers dat partijen in de samenleving er belang bij kunnen hebben om juist niet deel te nemen. Een essentieel element van de procedures van de democratische rechtsorde is dat het ook verplichte onderdelen van de ordening zijn. Deelname kan niet worden afgedwongen, maar wie

niet deelneemt kan wel aan de besluitvorming worden gebonden. Dat geldt bij de rechter en ook in de vertegenwoordigende democratie en moet ook kunnen gaan gelden voor de procedures van de toekomst.

De staat kan de vernieuwing van de democratische rechtsorde dus deels uitbesteden, maar zal een deel van de governance blijven vervullen. Aan de andere kant zullen private investeerders in betere democratie en recht alleen instappen als ze een reële kans hebben dat de resultaten van hun inspanningen ook in het stelsel zullen worden opgenomen. Publiek-private samenwerking is dus essentieel.

5. De versneller: mogelijke functies en potentiële impact

Als dit ongeveer de uitdagingen zijn, wat zouden dan de activiteiten zijn om deze te verhelpen? We probeerden het ‘opschalingsgat’ expliciet als niche te positioneren. Met welke kleine en scherpe interventies die de bestaande ecosystemen versterken zou het opschalingsgat kunnen worden gedicht? We kwamen tot vijf functies van de democratieversneller:

1. Selecteert en beheert een portfolio van kansrijke innovaties (met duidelijke criteria en stage-gates).
2. Maakt kwaliteit/evidence vergelijkbaar (evaluatiekaders, kosten-/baten, randvoorwaarden, lessons learned).
3. Organiseert implementatiecapaciteit (toolkits, training, community of practice, ‘marktplaats’ van experts).
4. Regelt opschaaft financiering (matchfunding, challenge-grants, fondsenwerving, MVO-inzet, programmatische subsidies).
5. Borgt legitimiteit en juridische houdbaarheid (mandaat-checklist; ontwerpprincipes die passen binnen het stelsel, of helder agenderen welke wetswijziging nodig is).

Is ‘opschalingsinfrastructuur’ een goede niche? Ja – mits scherp afgebakend. Veel partijen richten zich op (a) visie, (b) pilots, (c) belangenbehartiging of (d) onderzoek. Relatief weinig partijen zijn ingericht op het systematisch ‘van pilot naar standaardpraktijk’ brengen. In de aangeleverde literatuur komt dit terug als oproep tot omkadering/opschaling (ROB) en als behoefte aan ‘scaling catalysts’ (DemocracyNext).

De niche kan worden geformuleerd als:

“Wij organiseren de herhaalbare route van experiment → bewezen aanpak → implementatiepakket → landelijke adoptie, inclusief KPI’s, financiering en legitimiteit.”

De urgentie en de potentiële impact liggen op drie vlakken:

- Democratisch: vertrouwen, inclusiviteit en uitvoeringskwaliteit staan onder druk (o.a. Democratie Monitor en SCP diagram in paragraaf 2: meerdere indicatoren ‘rood’);
- Economisch: een stabiele democratische rechtsstaat is ook een randvoorwaarde voor investeringsklimaat en maatschappelijk functioneren, zie onder meer hier: [Barendrecht, Productieve procedures](#).

- Technologisch: AI en het informatie-ecosysteem (desinformatie, deepfakes, micro-targeting) verhogen de druk op transparante, auditbare en weerbare democratische processen.

6. Suggesties voor inrichting

Om de gedachten te bepalen. De Versneller zou de volgende kerntaken, activiteiten en governance kunnen hebben.

6.1 Kerntaken passende bij de vijf functies

1. Portfolio & selectie: criteria, stage-gates, stop/door-beslissingen; inclusief procesinnovaties én (waar relevant) ondersteunende digitale tooling.
2. Kwaliteit & evidence: gedeelde evaluatiestandaarden, impactanalyse, juridische check en een lichte tech/data-governance quickscan; 'what works' bibliotheek.
3. Implementatiecapaciteit: toolkits, training, community of practice; collectieve dienstverlening/shared services (helpdesk, onboarding, beheer) en een 'marktplaats' van expertise.
4. Financiering: mix van publieke middelen en private/filantropische matchfunding; opschaaifonds; projectfinanciering per fase, plus in-kind expertise.
5. Legitimiteit & juridische houdbaarheid: mandaat-checklist en ontwerpprincipes; expliciet maken wanneer wetswijziging nodig is; heldere governance voor tooling/partners (waarden borgen).

De OpschaalHub versterkt bestaande initiatieven door vijf bouwstenen van opschaling expliciet te organiseren. Dit maakt zichtbaar waar de Hub aanvullend is (en waar niet).

Bouwsteen	Wat is het?	Wat doet de OpschaalHub concreet?
1. Collectieve dienstverlening	Gedeelde ondersteuning voor implementatie (onboarding, beheer, security, begeleiding).	Organiseert shared services/helpdesk en standaard implementatiepakketten; voorkomt dat opschaling afhankelijk is van losse capaciteit.
2. Kennis & vaardigheden	Training, methodiek, handreikingen; leren van pilots.	Bouwt toolkit + training + community of practice; publiceert 'lessons learned' en voorbeeld-templates.
3. Ecosysteemontwikkeling	Verbinden van partijen, legitimiteit, narratief; route-openers.	Curateert portfolio, organiseert verrijkers/kwaliteitsraad, verbindt gemeenten,

		uitvoerders, wetenschap en maatschappelijke partners.
4. Gedeelde basisinfrastructuur	Open standaarden, interoperabiliteit, basisprincipes voor data/monitoring.	Borgt minimale eisen (interoperabiliteit, audit trail, privacy) en onderhoudt een lichte standaard-set; helpt hergebruik en beperkt lock-in.
5. Financiering	Meerjarige basis + fasefinanciering voor pilots/replicatie.	Combineert basisfinanciering (kernteam/kwaliteit) met challenge-grants/matchfunding per gate; maakt kosten en baten vergelijkbaar.

6.2 Governance verhoudingen

Een terugkerende vraag is hoe de OpschaalHub zich verhoudt tot de stelselverantwoordelijkheid van BZK en JenV.

Waarschijnlijk de beste insteek: de Hub neemt geen democratische bevoegdheden over en is geen 'extra loket', maar een enabling-infrastructuur die kwaliteitsstandaarden, leeropbrengst en opschaalcapaciteit organiseert. Daarmee kan de Hub de ministeries helpen hun regierol waar te maken: transparant maken wat werkt, opschaalroutes ontsluiten (gemeenten, uitvoeringsketens, wetgever) en expliciet maken waar wet- of procedurele aanpassing nodig is. Ministeries blijven eindverantwoordelijk voor het stelsel; de Hub organiseert het lerend vermogen en de opschaalpraktijk.

Mogelijke vorm: onafhankelijke stichting of publiek–privaat–particulier (gemeenschap) coalitie met heldere rollen:

- Bestuur (3P-samenwerking): publieke en private vertegenwoordiging, met duidelijke integriteitsregels.
- Raad van Advies/Impact-board: inhoudelijke 'verrijkers' (wetenschap, uitvoering, bedrijfsleven, maatschappelijke sector).
- Kwaliteitsraad: bewaking van evaluatie-standaarden, transparantie en leerprocessen.
- Programmteam (klein): portfolio-regie, fondsenwerving, implementatieondersteuning.

Wat vraagt publiek-civiele samenwerking van partners (houding & vaardigheden)?

- Openheid en rolzuiverheid: wie is opdrachtgever, wie faciliteert, wie toetst – en wie beslist?
- Relationeel werken: vertrouwen bouwen, maar ook harde afspraken vastleggen (mandaat, follow-up, transparantie).
- Schakelen tussen formeel en informeel: 'ruimte tussen de regels' benutten zonder rechtsstatelijke grenzen te overschrijden.
- Lerend werken: feedback organiseren, fouten bespreekbaar maken en leeropbrengsten publiek maken.

- Communicatievaardigheid: verwachtingen managen en besluiten uitlegbaar houden (ook bij 'stop/doorgaan').

Let op persoonsafhankelijkheid: in veel pilots is één 'spin in het web' cruciaal. De OpschaalHub voorkomt dat kennis en relaties verdwijnen door standaard deliverables, logboeken, een gedeeld dossier per pilot (beslisnotities, lessons learned, afspraken) en overdraagbare toolkits.

6.3 Governance voor tooling en partners (waarden borgen)

Waar innovaties digitale tooling gebruiken, is aanvullende borging nodig om publieke waarden te beschermen en afhankelijkheid te beperken. Toelaatbare partner- en eigendomsmodellen zijn bijvoorbeeld:

- Stichting (publiek doel) met open-standaardenbeleid en transparante roadmap; tooling kan open source zijn of via open interfaces werken.
- Coöperatie of community-governance (gebruikers/partners mede-eigenaar) met duidelijke toelatings- en integriteitsregels.
- Steward-ownership constructie: winst toegestaan, maar governance borgt missie, transparantie en exit-opties.

Ongeacht het model gelden minimale waarborgen: belangenregister, transparantie over financiering en besluitvorming, open standaarden/interoperabiliteit waar mogelijk, afspraken over data (AVG, toegang, bewaartermijnen), audit trail, security baseline en een exit-strategie (portabiliteit, overdraagbaar beheer).

Kader: open technologie en lock-in (kort)

Veel democratische tools zijn 'zwarte dozen': moeilijk te auditen, lastig te migreren en kwetsbaar voor vendor lock-in. Daarom is 'open waar kan' een verstandige default: open standaarden, publieke documentatie, dataportabiliteit en een expliciete exit-strategie. Dit sluit aan bij het idee van een 'Public Stack': basisvoorzieningen die herbruikbaar zijn en publiek controleerbaar.

7. Opschaalprocedure (stage-gate) en KPI's

Een volgend perspectief is hoe de opschaalroute er uit zou kunnen zien. En wat zouden KPI's kunnen zijn?

7.1 Stage-gate route

1. Gate 0 – Fundament & mandaat: maatschappelijke opgave en scope; waardenkompas (1 pagina); gedeelde taal (begrippenlijst); experimenteer- en leerafspraken (ritme reflectie, documentatie 'lessons learned'); opdrachtgever en besluitvormingsruimte expliciet.
2. Gate 1 – Ontwerp, legitimiteit en borging: procesontwerp (inclusie/representativiteit); transparantie (spelregels + audit trail); juridische toets; 'opvolgingsbelofte' (reactieplicht + tijdpad); capaciteits-/budgetcheck; en (waar relevant) tech/data-governance quickscan.

3. Gate 2 – Pilot (proof of concept): uitvoering + proceskwaliteit; eerste impact- en kostenbeeld; leerpunten.
4. Gate 3 – Replicatie (multi-site): toepassing in meerdere gemeenten/ketens; aanpassing toolkit; opschaalbusinesscase; herbruikbaarheid/interoperabiliteit expliciet maken.
5. Gate 4 – Standaardpraktijk: implementatiepakket, training, governance-model; financieringsroute structureel; beheer en doorontwikkeling geregeld.

Fundament is nooit 'af': plan een vaste reflectiecyclus (bijv. per kwartaal) om doelen/waarden, rolzuiverheid en leeropbrengsten te toetsen, en om terugval in oude reflexen (controle/wantrouwen/papier) tijdig te corrigeren.

7.2 KPI-voorstel (set voor PPS-verantwoording)

1. Adoptie: # gemeenten/organisaties die aanpak overnemen; snelheid van replicatie.
2. Kwaliteit: naleving ontwerpprincipes; tevredenheid deelnemers; onafhankelijke proces-audit.
3. Impact: bijdrage aan probleemoplossing (domeinspecifiek), plus democratische effecten (vertrouwen, inclusie, ervaren invloed).
4. Kosten & capaciteit: kosten per deelnemer/proces; inzet uren; benodigde ondersteuning.
5. Borging: mate van structurele financiering; aanwezigheid van lokale 'owner' en verankering in procedures.

7.3. Mandaat en legitimiteit: waar schuurt het in het stelsel?

Een terugkerende vraag bij innovaties in de democratie en de rechtspleging is: “moet je hiervoor een handtekening/mandaat van minister of wethouder hebben?” Het juridische antwoord is meestal: je hebt vooral een expliciete opdracht nodig van het bevoegde bestuursorgaan, én een ontwerp dat past binnen (of transparant afwijkt van) het huidige stelsel.

De juridische analyse van lokale democratische innovaties laat zien dat:

- ‘Aanvullende’ vormen (meedenken, agenderen, participatief begroten binnen kaders) vaak passen;
- ‘Vervangende’ vormen die controle- of kernbevoegdheden van de raad willen overnemen, botsen sneller met organieke wetten zoals de Gemeentewet, het politieke primaat van de gemeenteraad en het parlement of het mandaat van de rechterlijke macht;
- Delegatie van controlebevoegdheden is in de regel uitgesloten; bij privaat georganiseerde initiatieven spelen bovendien Awb-vragen (a-orgaan) zodra publieke bevoegdheden worden gedelegeerd.

Voor de OpschaalHub betekent dit: bouw een standaard “mandaat- & stelselcheck” in aan de voorkant, zodat pilots niet pas ná afloop stranden op legitimiteit.

7.4 Publiek-private financiering: waarom en hoe

Internationale ervaring met ‘scaling catalysts’ laat zien dat opschalen niet primair projectwerk is, maar veld- en ecosysteemwerk: standaarden ontwikkelen, capaciteit opbouwen, netwerken verbinden, kwaliteit borgen en leerprocessen onderhouden. Dat vraagt doorgaans meerjarige financiering (vaak 5-10 jaar) voor kernfuncties, aangevuld met programmatische middelen voor pilots en matchfunding voor opschaling (Chwalisz & McKinney, 2026). Dit pleit voor een financieringsmix:

1. Basis (kernteam/toetskader/leerinfra/community);
2. Pilots (challenge-grants);
3. Opschaling (matchfunding gekoppeld aan adoptie door gemeenten/ketens).

Waarom PPS-financiering?

- Opschaling is een publiek goed (diffuse baten; niemand ‘eigenaar’), dus marktfinanciering ontstaat niet vanzelf.
- De maatschappelijke én economische waarde van een stabiele democratie is groot; ook private partijen hebben belang bij betrouwbare instituties en minder polarisatie.

7.5 Middelen passend bij de fase (koppeling aan stage-gates)

Publiek-civiele samenwerking werkt beter wanneer middelen passen bij de fase. Vroege fase vraagt vooral tijd en expertise om fundament en ontwerp te borgen; latere fase vraagt implementatiemiddelen, beheer en structurele verankering.

Fase / gate	Doel	Type middelen	Voorwaarden / deliverables
Verkennen (Gate 0–1)	Fundament, ontwerp en legitimiteit borgen	Tijd van sleutelpersonen; ontwerp-/juridische expertise; procesbegeleiding; beperkte werkbudgetten	Waardenkompas + begrippenlijst; mandaatcheck; follow-up belofte; evaluatieplan; (waar relevant) tech/data quickscan
Pilot (Gate 2)	Proof of concept + proceskwaliteit aantonen	Projectbudgetten; meet- en leerbudget; ondersteuning implementatie (shared services)	Proces-audit; eerste impact-/kostenbeeld; verbeterplan; openbaar leerlogboek
Replicatie (Gate 3)	Multi-site toepassing + herbruikbaarheid	Matchfunding (gemeenten/regio's) + in-kind expertise; training; toolkitontwikkeling; interoperabiliteit	Toolkit v1 + training; opschaalbusinesscase; interoperabiliteit/standaarden; afspraken beheer
Standaardpraktijk (Gate 4)	Structurele verankering en doorontwikkeling	Structurele middelen (beheer, community, monitoring);	Verankering in procedure/verordening/beleid;

		meerjarige programmagelden	governance en beheer belegd; monitoring & jaarlijkse review
--	--	-------------------------------	--

Hoe (praktisch):

- Publiek: startfinanciering voor kernteam en portfolio (bijv. BZK, fondsen via programma's, kennis-/innovatiemiddelen).
- Privaat + filantropisch: matchfunding en challenge-grants (stichtingen, fondsen, family offices), plus MVO-inzet van expertise.
- Particulier/gemeenschap: 'vrienden van', crowdfunding, leden-/partnerbijdragen, en lokale communities als derde pijler (3P-model).
- In-kind: 'marktplaats' van pro-bono expertise (juridisch, data, communicatie, procesontwerp), gekoppeld aan duidelijke kwaliteitseisen.

Belangrijk: transparantie en integriteitsregels (wie betaalt, wat mag wel/niet, geen invloed op uitkomsten).

7.6 Fasering na de eerste 4 weken (0–6 / 6–18 / 18–36 maanden)

Om het initiatief financieerbaar en uitvoerbaar te maken, helpt een eenvoudige fasering met duidelijke beslismomenten. Onderstaande indeling is indicatief en sluit aan op de stage-gate logica.

Horizon	Doel	Belangrijkste outputs	Beslismoment / voorwaarden
0–6 maanden	Werkend startmodel + eerste partners	Kernteam + governance; selectiecriteria; eerste 3–5 cases; rubric v1; shared services-light; communicatie & verrijkerssessies.	Go/no-go op basis van draagvlak (gemeenten/partners), integriteits- en waarborgronde, en financiering voor jaar 1.
6–18 maanden	Portfolio uitvoeren + eerste replicaties	2–3 pilots door stage-gates; evaluatiestandaarden; toolkit v1; community of practice; eerste multi-site replicatie.	Opschaalbesluit bij bewezen proceskwaliteit, follow-up, uitvoerbaarheid en financiering voor replicatie.
18–36 maanden	Van replicatie naar standaardpraktijk	Implementatiepakketten per innovatiefamilie; beheer/doorontwikkeling geregeld; dashboarding; structurele financieringsmix.	Verankering met stelselpartners; standaardisatie en borging in procedures, rollen en budgetten.

Bijlagen

Bijlage 1 (actielijst en programmering)

Deze bijlage maken we na de inventariserende gesprekken.

Bijlage 2 Internationale voorbeelden van democratie-innovatiehubs (selectie)

Onderstaande selectie komt voort uit de uitgebreide [bijlage](#) met beschrijvingen van bestaande hubs. Doel: snel laten zien welke activiteiten de ‘hubs’ in de praktijk combineren: kwaliteitsstandaarden, training/capacity building, portfolio, governance/mandaat en financiering.

1. DemocracyNext – scaling catalysts; nadruk op ‘civic infrastructure’ en opschalen van deliberatieve innovaties.
2. Ostbelgien-model (Duitstalige Gemeenschap België) – permanent Citizens’ Council die burgerassemblees kan initiëren.
3. Innovation in Democracy Programme (VK) – nationale ondersteuning voor lokale burgerassemblees (handboeken/casussen).
4. We Do Democracy + Demokrati Garage (Denemarken) – hub + uitvoering + opleiding (social enterprise).
5. Arantzazulab (Baskenland) – lab voor institutionalisering en opschaling van deliberatieve democratie
6. EU CERV-programma – financieringsroute voor citizen engagement/Union values (relevant als Europese opschaalroute).
7. Hague Institute for Innovation of Law Accelerator Program (NL, Afrika en MENA) - ideation, incubation, acceleration, scaling, funding (naar voorbeeld van startup wijze van werken).

Bijlage 3 Werkvoorraad innovaties per type

Per categorie willen we de innovaties in kaart brengen. Met voorbeelden, kernvraag en opschaalbehoefte. Deze lijst is een werkvoorraad (aanvullen via LDC/VNG/HiiL-netwerk).

Innovatietypes	Voorbeelden (NL/EU)	Kernvraag die het oplost	Opschaalvraag / infrastructurele behoefte
Deliberatief (burgerberaad/burgerjury)	Burgerberaden (landelijk/lokaal); permanente modellen (Ostbelgien); liDP (VK)	Hoe krijgen besluiten meer legitimiteit en kwaliteit via gelote representatie?	Kwaliteitsstandaarden, follow-up plicht, alumni-netwerken, opschaa-financiering.
Participatief begroten	NL Begroot/participatief begroten in gemeenten; internationale PB-praktijken	Hoe krijgen inwoners directe invloed op bestedingen en prioriteiten?	Data- en platformstandaarden, inclusie, koppeling aan begrotingscyclus.
Digitale participatieplatforms	OpenStad, online consultaties, e-petities	Hoe schaal je betrokkenheid zonder representativiteit te verliezen?	Interoperabiliteit, identity & trust, transparantie/audit trails.

Lokale democratische akkoorden & coalitieverklaringen	Lokale democratische akkoorden; participatiebeleid in collegeprogramma's	Hoe borg je participatie structureel in lokale besluitvorming?	Sjablonen, certificering, monitoring, kennisdeling via VNG/LDC.
Transparantie & open overheid	Woo/open data, open raadsinformatie, begrijpelijke besluiten	Hoe vergroot je controleerbaarheid en vertrouwen?	Standaarden, UX, proactieve openbaarheid, meten van gebruik.
Weerbare democratie & media	Mediawijsheid, democratie-educatie, anti-desinformatie	Hoe versterk je weerbaarheid tegen polarisatie/ondermijning?	Langjarige financiering, curriculum, partners met media/onderwijs.
Procedurele innovatie in conflict- en geschiloplossing	ADR, bemiddeling, herstelprocedures, 'routes naar oplossingen'	Hoe voorkom je escalatie en herstel je vertrouwen bij conflictsituaties?	4-schijvenmodel, casemanagement, feedbackloops naar beleid/wetgeving.
Regelrechters en buurtrechters	Probleemoplossende rechtspraak dichtbij probleem	Hoe breng je mensen tot overeenstemming voor de meest voorkomende conflicten in hun onderlinge verhoudingen?	Kosten per behandelde zaak, bereiken doelgroep
AI-ondersteunde deliberatie & besluitvoorbereiding	AI-samenvatting/argument mapping, participatie-analytics	Hoe maak je deliberatie toegankelijker en schaalbaar zonder integriteit te verliezen?	Ethiek/standaarden, uitlegbaarheid, bias-audits, governance van tooling.

Dit overzicht koppelt de in dit document genoemde innovaties/pilots aan de innovaties uit Bijlage 3. Aanvullen/actualiseren kan op basis van de bijlagen en het LDC/VNG-netwerk.

Innovatietypes	Innovaties/pilots (NL/EU; genoemd in dit document)	Verwijzing in dit document
Deliberatief (burgerberaad/burgerjury)	Nationaal Burgerberaad Klimaat; Pilotleertraject Burgerberaden (8 gemeenten); Burgerberaad Het Hogeland; Burgerberaad Schagen; Burgerjury; Burgerberaden-kaart (Bureau Burgerberaad); Ostbelgien-model; Innovation in Democracy Programme (VK).	Bijlage 7 (tabel pilots); Bijlage 5 (casussen); Bijlage 3 (voorbeelden).
Participatief begroten	NL Begroot / participatief begroten in gemeenten; Breda Begroot.	Bijlage 3 (voorbeelden); Bijlage 5 (casussen).
Digitale participatieplatforms	OpenStad; online consultaties; e-petities; digitaal participatieplatform (scorekaart).	Bijlage 3 (voorbeelden); Bijlage 4 (scorekaart B).
Lokale democratische akkoorden & coalitieverklaringen	Lokale democratische akkoorden; participatiebeleid in collegeprogramma's; lokale coalitieverklaringen.	Bijlage 3 (voorbeelden); hoofdstuk (lokale verankering).
Transparantie & open overheid	Woo/open data; open raadsinformatie; begrijpelijke besluiten; proactieve openbaarheid.	Bijlage 3 (voorbeelden).
Weerbare democratie & media	Deltaplan Weerbare Democratie; Democratie Monitor; mediawijsheid; democratie-educatie; anti-desinformatie.	Bijlage 5 (documentanalyse); Bijlage 3 (voorbeelden).
Procedurele innovatie in conflict- en geschiloplossing	ADR/bemiddeling/herstelprocedures; 'Routes naar oplossingen' / 4-schijvenmodel; Conflictoplossende instituties (notities).	Bijlage 7 (toelichting 4-schijvenmodel + KPI's); Bijlage 3 (voorbeelden).

AI-ondersteunde deliberatie & besluitvoorbereiding	AI-samenvatting; argument mapping; participatie-analytics (toepassingen in deliberatie/consultaties).	Bijlage 3 (voorbeelden).
Aanvullend: Doe-democratie / co-productie (uitdaagrecht, wijk-/dorpsdemocratie)	Uitdaagrecht (Right to Challenge) - implementatie; Coöperatieve Wijkraad; Sociale Raad; wijk-/dorpsdemocratie.	Bijlage 7 (pilot uitdaagrecht); Bijlage 5 (casussen).
Aanvullend: Electorale innovatie (verkiezingen)	Experiment nieuw stembiljet (5 gemeenten).	Bijlage 7 (tabel pilots).

Bijlage 4 Scorekaarten

Onderstaande scorekaarten zijn voorbeelden om het toetsingskader praktisch te maken. De scores zijn illustratief (geen meting), bedoeld als startpunt voor gesprek en verbeterpaden.

1. Gemeentelijke burgerberaad: Context: één burgerberaad rond een beleidsthema.

Criterium	Score	Waarom (kort)	Verbeterpad naar '2'
Publieke waarde & probleemfit	2	Geschikt voor trade-offs bij complexe thema's.	Scherpe afbakening + besluitkoppeling standaardiseren.
Informatie & kennisbasis	1	Briefings wisselend; tegenspraak niet altijd geborgd.	Balanced briefing + open bronnen + tegenspraakpanel.
Deliberatieve kwaliteit / kwaliteit van besluitvorming	2	Sterk met goede facilitation.	Borg facilitation + besluitregels in standaard.
Toegankelijkheid	1	Drempels (tijd/taal) blijven.	Vergoeding, kinderopvang, tolken, hybride deelname.
Onafhankelijkheid	1	Uitvoering soms te dicht bij opdrachtgever.	Scheiding opdrachtgever-uitvoerder + toezicht.
Effect & leervermogen	1	Follow-up vaak zwak punt.	Reactieplicht + tijdpad + 6/12m follow-up monitor.
AI/tech governance (waar relevant)	1	AI soms voor samenvatten; governance impliciet.	Transparant AI-gebruik + audit trail.

Kernconclusie:

Maak 'opvolging' (reactieplicht + tijdpad + publieke terugkoppeling) een harde eis; professionaliseer briefing en borg onafhankelijkheid.

2. Digitaal participatieplatform

Context: platform voor ideeën, consultatie en peilingen.

Criterium	Score	Waarom (kort)	Verbeterpad naar '2'
Publieke waarde & probleemfit	1	Goed voor ideeën/signalering; zwakker voor weging.	Koppel aan beslistmomenten + combineer met deliberatie.
Informatie & kennisbasis	1	Informatie beperkt; debat kan polariseren.	Curated info + fact-check + bronverwijzing.
Deliberatieve kwaliteit / kwaliteit van besluitvorming	0	Self-selection + luidruchtigheid.	Gestructureerde dialoog + moderatie + panels.

Toegankelijkheid	1	Digitale kloof blijft.	Offline inloop + bibliotheekpunten + taalopties.
Onafhankelijkheid	1	Weinig extern toezicht.	Transparante governance + audit privacy/bias.
Effect & leervermogen	1	Terugkoppeling vaak te dun.	'You said/we did' + beslislogica + dashboard.
AI/tech governance (waar relevant)	0	Risico op black box ranking/samenvatten.	Uitlegbaarheid + bias-audit + logging.

Kernconclusie:

Zonder representativiteitscorrectie, transparante moderatie/algoritmes en harde opvolging blijft het een inputkanaal met lage legitimiteit.

3. Conflict-/geschilroute (bemiddeling/herstel)

Context: intake → bemiddeling/beslechting → opvolging/leren.

Criterium	Score	Waarom (kort)	Verbeterpad naar '2'
Publieke waarde & probleemfit	2	Sterk bij vastgelopen conflicten; de-escalatie.	Maak 'when to use' + triagecriteria expliciet.
Informatie & kennisbasis	1	Dossierkennis kan asymmetrisch.	Rechtencheck + dossier-toegang + onafhankelijke duiding.
Deliberatieve kwaliteit / kwaliteit van besluitvorming	1	Hangt af van begeleiding en machtsbalans.	Kwaliteitseisen bemiddeling + ondersteuning burger.
Toegankelijkheid	1	Drempels bij kwetsbaarheid.	Laagdrempelige intake + begeleiding + no-wrong-door.
Onafhankelijkheid	2	Met onafhankelijke mediators/commissies sterk.	Borg onafhankelijkheid + toezicht + publiek leren.
Effect & leervermogen	2	Sterk als feedbackloop is ingericht.	Structurele feedback naar beleid/uitvoering.
AI/tech governance (waar relevant)	1	AI kan ondersteunen; risico's beheersbaar.	Transparant AI-gebruik; menselijke eindbeslissing.

Kernconclusie:

Borg rechtsstatelijke waarborgen (vrijwilligheid, informed consent, toetsing) én de feedbackloop zodat casuïstiek leidt tot systeemleren.

Bijlage 5 Documentanalyse van de belangrijkste literatuur

Van de belangrijkste rapporten die we hebben verzameld, hebben we een [documentanalyse gemaakt](#) met hulp van AI (dit is iets waar AI al behoorlijk goed in is). Dit is de samenvatting van de samenvattingen met de implicaties voor opschaling.

[Lokale democratische innovatie](#) (juridische analyse; casussen o.a. Coöperatieve Wijkraad, Sociale Raad, Burgerjury, Breda Begroot)

1. Veel ruimte voor 'aanvullende' innovaties, maar structurele vervanging van raadscontrole botst met het stelsel (politiek primaat raad).

2. Delegatie van controlebevoegdheden is (vrijwel) uitgesloten; bij delegatie van uitvoerende bevoegdheden kunnen Awb-vragen ontstaan (a-orgaan).
3. Privaatrechtelijke vormen kunnen maatschappelijk eigenaarschap vergroten, maar vragen duidelijke afspraken over publieke zeggenschap en verantwoording.
4. Als men diepere institutionele innovaties wil (bv. ontslag/controlebevoegdheden elders), is (deels) wetswijziging of herijking van keuzes nodig.

Opschalingsimplicatie: standaard 'mandaat- en stelselcheck' aan de voorkant; ontwerpprincipes voor 'aanvullend tenzij expliciet anders'.

[ROB weblog \(13-11-2025\): van lokaal experiment naar landelijke impact](#)

1. Lokaal ontstaan waardevolle innovaties; landelijke politiek kan hierop voortbouwen.
2. Oproep om te investeren in 'omkadering en opschaling' zodat positieve wisselwerking ontstaat tussen lokaal en landelijk.
3. Benadrukt dat vertrouwen en democratische vernieuwing samenhangen.

Implicatie: legitimatie voor een opschaalinfrastructuur als ontbrekende schakel ('omkadering').

[Hendriks \(2023\): 'Democratische innovatie – waarom zou je dat doen?'](#)

1. Innovatie is niet 'altijd goed': ontwerpkeuzes hebben trade-offs (inclusie, kwaliteit, efficiëntie, representatie).
2. Belang van heldere doelen: probleemoplossing vs legitimiteit vs participatieve ervaring.
3. Waarschuwt voor 'instrumentalisme' en pleit voor zorgvuldige procesarchitectuur.

Implicatie: OpschaalHub moet criteria en kwaliteitsnormen expliciet maken, niet alleen 'meer participatie'.

[DRIFT \(2015\): Doe-democratie – niche, visie of hype?](#)

1. Doe-democratie vraagt om andere rolopvatting overheid: faciliterend, voorwaardenscheppend, lerend.
2. Risico's: ongelijkheid in deelname, verschuiving verantwoordelijkheid, schijnparticipatie.
3. Pleidooi voor lerende netwerken en institutionele inbedding.

Opschalingsimplicatie: Implicatie: opschaling vereist capaciteitsopbouw en 'lerende infrastructuur', niet alleen pilots.

[DemocracyNext \(executive summary\): Scaling Democratic Innovations](#)

1. Introduceert het idee van 'scaling catalysts': organisaties die actief de groei/adoptie van democratische innovaties versnellen.
2. Benadrukt standaarden, kennisdeling, coalitievorming, financiering en politieke verankering.
3. Waarschuwt dat losse pilots zelden vanzelf opschalen; er is doelbewuste infrastructuur nodig.

Opschalingsimplicatie: directe blauwdruk/taal voor de OpschaalHub-positie (portfolio + katalyse).

[Michels \(2024\): Lessen uit internationaal onderzoek naar de invloed van democratische innovaties](#)

Laat zien dat invloed op beleid vaak beperkt is; effecten op deelnemers zijn vaker positief aantoonbaar. Cruciaal voor opschaling: mandaat, ontwerp kwaliteit, media-strategie en vooral follow-up/doorwerking.

Opschalingsimplicatie: ontwikkel een 'follow-up standaard' en KPI's die niet alleen proceskwaliteit, maar ook doorwerking en terugkoppeling meten.

[Jacquet/Ryan/Van der Does \(2023\): The Impacts of Democratic Innovations \(bundel\)](#)

Onderstreept methodologische en politieke valkuilen (window-dressing, causaliteit, context). Helpt om authority-niveau (advies/co-governance/beslissen) expliciet te maken als basis voor legitimiteit en opschaling.

Implicatie: expliciteer altijd 'wie beslist' en 'wat wordt overgenomen', en koppel innovaties aan besluitmomenten en budgetlijnen.

[Deltaplan Weerbare Democratie](#) (Schets door Jornt van Zuijlen)

Stelt pakket aan interventies voor om democratie weerbaar te maken; benoemt noodzaak van uitvoering, capaciteit en monitoring.

1. Legt nadruk op pilots/experimenten én op implementatiekracht.
2. Koppelt weerbaarheid aan rechtsstaat, media, publieke waarden.

Opschalingsimplicatie: opschaling kan worden gepositioneerd als uitvoeringslaag van 'weerbaarheid'.

[Democratie Monitor \(Post-X Society / Democratiemonitor\)](#)

1. Data-gedreven 'APK' van democratie met indicatoren; signaleert knelpunten en onderhoudsopgaven.
2. Doel: inzichten naar besluitvormers + publiekscampagnes.

Opschalingsimplicatie: biedt urgentie-frame + potentiële KPI-bron (indicatoren als outcome-monitoring).

[Productieve procedures: naar een werkzame rechtsstaat](#) (Barendrecht, Van Beek e.a.)

1. Focus op kwaliteit/productiviteit van procedures in conflictbeslechting en samenwerking.
2. Benadrukt meten, verbeteren en 'leren' in instituties; procedure-ontwerp als sleutel.
3. Past bij democratische innovatie omdat veel vernieuwing neerkomt op herontwerp van besluit- en conflictroutes.

Opschalingsimplicatie: Implicatie: OpschaalHub kan 'procedure-kwaliteit' als kern-KPI hanteren (procesproductiviteit).

Dit stuk bevat ook een vijftal bouwstappen voor een OpschaalHub

Bouwstap (artikel)	Wat betekent dit concreet?	Hoe verwerken in basisdocument
1. Boven-politiek akkoord	Mandaat en gedeelde richting, over partijen heen.	Opnemen als 'legitimiteitslaag': zonder politieke follow-up geen duurzaam opschalen.
2. Regie-opdracht JenV + BZK	Heldere keten-/stelselverantwoordelijkheid voor procedures.	Aanvullen governance: regie, eigenaarschap, certificering/validatie.
3. Budget / begrotingsfonds (indicatie ~€200m/jaar, 10 jaar)	Structureel geld voor ontwikkeling, validatie, invoering.	Aanscherpen financiering: fondslogica 'zoals wegen/energie' + cofinanciering (3P).
4. Ontwikkelcapaciteit (R&D) met kennisinstellingen	Continue methodiekontwikkeling, evidence, standaardisatie.	Onder 'infrastructuur': ontwikkelunits, opleidingen, implementatie-ondersteuning.
5. Cultuur + monitoring via vertrouwde instanties	Checks & balances + vertrouwen + leren.	Aanscherpen KPI/monitoring: oplossings%, rechtvaardigheid, vertrouwen, proportionaliteit; rollen Rekenkamer/Ombudsman/RvS/WODC/SCP.

REDRESS – startnotitie (vraagkant)

1. Benadrukt perspectief burger/gebruikers: begrijpelijkheid, toegang, vertrouwen, rechtvaardigheid.
2. Zoekt naar manieren om responsieve rechtstaat/dienstverlening vorm te geven.

Opschalingsimplicatie: Implicatie: neem 'vraagkant' structureel op in ontwerp en evaluatie van democratie-innovaties.

OECD: Make Justice More Effective (people-centred justice)

1. Klemtoon op toegankelijkheid, gebruiksvriendelijkheid, data en evidence in justice systems.
2. Pleidooi voor integrale benadering en innovatie met monitoring.

Opschalingsimplicatie: Implicatie: methodische inspiratie voor meten/benchmarking en opschalen van 'people-centred' interventies.

Montesquieu Instituut: verken eerst hoe een kabinet te formeren

1. Pleit voor betere 'formatieregels'/procedures; versterkt voorspelbaarheid en legitimiteit.
2. Laat zien dat ook 'meta-procedures' (hoe besluiten tot stand komen) innovatieruimte hebben.

Opschalingsimplicatie: opschalingsinfrastructuur kan ook procedure-innovaties op nationaal niveau adresseren.

Essay publieke waarde

1. Reflectie op publieke waarde, regels en verantwoording; spanning tussen systeemwereld en leefwereld.
2. Onderstreept belang van mensgerichtheid en transparante afwegingen.

Opschalingsimplicatie: opschaling vraagt om publieke-waarde-kader en expliciete afruilen (niet alleen KPI-sturing).

'Lokaal democratisch akkoord in gemeenten' (Van Zuijlen & Van Leuven; 2017)

1. Roept op tot lokaal democratisch akkoord na verkiezingen: diagnose democratische kwaliteit + procesafspraken + portefeuillehouder.
2. Leert uit Democratic Challenge leertrajecten (burgerbegroting, loting, checks & balances, etc.).

Opschalingsimplicatie: 'democratische agenda + eigenaar' is een basisvoorwaarde voor opschaling.

Democratisch pamflet Thorbecke2024 (VNG-context; 8 punten)

1. Concrete agenda: vertrouwen, inclusie, gemeenschapseigenaarschap, invloed in uitvoering, wijk/dorpsdemocratie, macht/tegenmacht, etc.
2. Bevat ook ideeën over budget (1% voor initiatieven) en instrumenten (lokaal referendum, loting, burgerbegroting).

Opschalingsimplicatie: Implicatie: rijke 'vraaglijst' voor portfolioselectie; opschaling vraagt standaardteksten/tooling voor gemeenten.

Scaling Democratic Innovations - kenmerken van effectieve 'scaling catalysts' (Chwalisz & McKinney, 2026)

De DemocracyNext-studie analyseert organisaties die doelbewust democratische innovaties helpen opschalen. Zij identificeren zes terugkerende kenmerken van effectieve 'scaling catalysts':

1. Expliciete opschaalstrategie en theorie van verandering,
2. Relationeel werk met macht en uitvoering,
3. Sterke focus op kwaliteit en standaarden,
4. Brugfunctie tussen lokaal en (inter)nationaal leren,
5. Dynamisch leiderschap met interdisciplinair team, en
6. Investeren in fysieke 'ankers' (plekken waar netwerken samenkomen en vertrouwen groeit).

Kenmerk	Waarom belangrijk	Ontwerpkeuze voor Hub
Expliciete opschaalstrategie / ToC	Opschalen lukt zelden via losse projecten	Portfolio-aanpak met stage-gates; helder stop/doorgaan-ritme.
Relationeel werk	Adoptie vraagt verbinding met besluitvorming en uitvoering	Route-openers + vaste partners (gemeenten/VNG/uitvoering) in governance.
Kwaliteit en standaarden	Zonder kwaliteit schaadt opschaling legitimiteit	Rubric + minimum requirements + transparante evaluatiestandaarden.

Lokaal & (inter)nationaal leren	Voorkomt 'ieder wiel opnieuw'	Community of practice + kennisbank + internationale scan als doorlopende functie.
Interdisciplinair team	Combinatie van recht, beleid, uitvoering, participatie, data	Kernteam klein, aangevuld met expertpool/marktplaats.
Fysieke ankers	Vertrouwen, training, netwerkvorming	Regelmatige fysieke labs/sessies; mogelijk host bij bestaande instituten.

[Praktijklessen lokale democratie: instrumentkeuze en randvoorwaarden \(LDC / Nederlandse Vereniging voor Raadsleden, 2026\)](#)

De LDC/VvR-handreiking benadrukt dat 'het juiste instrument' contextafhankelijk is.

1. Niet ieder vraagstuk vraagt om een burgerberaad; zonder helder doel, passend mandaat en voldoende middelen/capaciteit kan een intensief instrument averechts werken (verwachtingsmanagement, vertrouwen).
2. Een terugkerende succesfactor is follow-up: vooraf duidelijk maken wat met inbreng gebeurt, wat wel/niet wordt overgenomen en hoe terugkoppeling plaatsvindt.

Praktijkles	Impliceert voor opschaling
Instrumentkeuze moet passen bij doel, impact en gewenste invloed	Portfolio bevat per innovatiefamilie een 'fit' matrix en minimum requirements.
Mandaat, middelen en capaciteit zijn randvoorwaarden	Gate 0/1 bevat mandaatcheck + capaciteits-/budgetcheck; anders stop of schaal omlaag.
Follow-up is essentieel voor legitimiteit	Verplicht follow-up plan (reactieplicht + tijdspad) in rubric en KPI's.
Communicatie en transparantie voorkomen teleurstelling	Standaard communicatiepakket + openbaar 'audit trail' (besluiten + onderbouwing).

Bijlage 6 Ecosysteemoverzicht organisaties (compact)

Let op: governance-info waar publiek beschikbaar; waar niet beschikbaar: 'onbekend / netwerk

Organisatie	Rol	Kernvraag / focus	Governance (kort)	Link
Ministerie van BZK (democratie/participatie)	Rijksoverheid / beleidsmaker	Wetgeving, programma's, kennis & financiering (o.a. participatie, burgerberaden)	Ministerie (publiek)	https://www.rijksoverheid.nl/
VNG	Koepel gemeenten	Handreikingen, modelverordeningen, ondersteuning gemeentelijke democratie	Vereniging	https://vng.nl/
Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB)	Adviesraad	Advies over bestuur en democratie; pleit voor omkadering/opschaling	Adviescollege	https://www.raadopenbaarbestuur.nl/
Lokale Democratie Coalitie (LDC)	Netwerk/coalitie	Agenda en versnelling lokale democratie-innovatie	Coalitie (details publiek beperkt)	https://lokaledemocratiecoalitie.nl/
Hiil	Innovatie/onderzoek	Conflictoplossing, 'justice innovation', effectieve instituties	Stichting/organisatie	https://www.hiil.org/
DemocracyNext	Internationaal netwerk	Scaling catalysts, kennis over opschaling burgerberaden/democratische innovaties	Nonprofit	https://democracynext.org/
Bureau Burgerberaad	Kennis/uitvoering	Kaart en kwaliteitsregels voor burgerberaden; trainingen	ANBI (stichting)	https://www.bureauburgerberaad.nl/
Stichting G1000.nu	Uitvoering/academie	Organiseert burgerberaden; procesontwerp; Raad van Toezicht	ANBI stichting (Holacracy + RvT)	https://g1000.nu/
Kennisnetwerk Participatie & Uitdaagrecht	Kennis/ondersteuning	Ondersteunt overheden en bewoners bij uitdaagrecht	Netwerk	https://uitdaagrecht.nl/
Open State Foundation	Transparantie/innovatie	Open data, transparantie, democratische vernieuwing via informatie	ANBI stichting (bestuur + directeur)	https://openstate.eu/
Stichting Weerbare Democratie	Filantropie/ondersteuning	Steunt projecten voor democratische weerbaarheid	Stichting (bestuur)	https://www.weerbaredemocratie.nl/
Stichting Democratie en Media	Fonds/financier	Financiert projecten rond democratie en media	Stichting (RvT + bestuurder)	https://sdm.nl/
Post-X Society / Democratie Monitor	Onderzoek/campagne	Data-gedreven monitor + publiekscampagnes voor onderhoud democratie	Stichting/organisatie	https://www.postxsociety.org/
Montesquieu Instituut	Kennisinstituut	Kennis & debat rechtsstaat, democratie, parlementarisme	Stichting (RvT + directeur/bestuurder)	https://www.montesquieu-instituut.nl/
OECD (public governance / justice)	Internationaal	Principes en evidence voor (people-centred) justice/democracy	Intergouvernementeel	https://www.oecd.org/

Bijlage 7 Overzicht lopende pilots/experimenten democratie-innovatie (selectie, met status)

Dit overzicht is zo compleet mogelijk op basis van publiek beschikbare bronnen; check vooral de 'burgerberaden-kaart' voor de meest actuele status.

Pilot/experiment	Type	Eigenaar/organisatie	Status/looptijd	Kernvraag	Koppeling aan opschaling
Nationaal Burgerberaad Klimaat	Nationaal burgerberaad (geloot)	Rijksoverheid / OFL	Jan–Sep 2025 bijeenkomsten; advies overhandigd 1 dec 2025	Duurzame consumptie/circulariteit/reizen – wat te doen voor het klimaat?	Sterk voorbeeld van opvolgingsafspraken + impactanalyse; geschikt als ‘referentiecasi’ voor opschaalstandaard.
Pilotleertraject Burgerberaden (8 gemeenten)	Leertraject / pilot	BZK & VNG (pilotgemeenten: Nunspeet, Den Helder, Deventer, Maastricht, Roermond, Heemstede, Groningen, Amsterdam)	Start maart 2025 (handreiking/evaluatiekader)	Hoe burgerberaden goed opzetten en borgen in lokale besluitvorming	Kans om standaardtoolkit en KPI’s te harmoniseren.
Burgerberaad Het Hogeland	Lokaal burgerberaad (G1000)	Gemeente Het Hogeland + Stichting G1000	31 mei–20 sep 2025	Toekomst van wonen in Het Hogeland	Case voor ‘replicatie’: proces + monitoren opvolging.
Uitdaagrecht (Right to Challenge) – implementatie	Juridische verankering + praktijk	Kennisnetwerk participatie & uitdaagrecht + overheden	Wet sinds 1 jan 2025; verordeningen uiterlijk eind 2026 / 1 jan 2027	Bewoners/organisaties kunnen overheid ‘uitdagen’ om taken over te nemen	Opschaling vereist standaardprocedures, aanbestedings-/inkoopkaders en kennisdeling.
Experiment nieuw stembiljet (5 gemeenten)	Verkiezingsexperiment	Rijksoverheid (gemeenten: Alphen aan den Rijn, Boekel, Borne, Midden-Delfland, Tynaarlo)	Tweede-Kamerverkiezing 29 okt 2025	Vereenvoudiging stemproces; lessen voor landelijke invoering	Voorbeeld van ‘meta-innovatie’ met duidelijke evaluatie en uitrolpad.
Burgerberaad Schagen (G1000Schagen)	Lokaal burgerberaad (G1000)	Gemeente Schagen + G1000	Start 16 mrt 2024; resultaten aangeboden (2024)	Leefbare gemeente Schagen – toekomstbeeld	Relevante ‘lessons learned’ voor opvolging/borging.
Burgerberaden-kaart (landelijk overzicht)	Meta-overzicht	Bureau Burgerberaad	Wekelijks bijgewerkt	Overzicht status burgerberaden in Nederland	Handig als ‘single source of truth’ voor portfolio-selectie.

Bijlage 8 Tooling-landschap: digitale hulpmiddelen

Deze bijlage geeft een korte, niet-uitputtende menukaart van typen digitale hulpmiddelen die democratische innovaties kunnen ondersteunen. Het gaat nadrukkelijk om voorbeelden; de OpschaalHub kiest geen leveranciers, maar borgt randvoorwaarden (interoperabiliteit, privacy, transparantie, beheer).

A. Participatie en deliberatie (platforms)

- Decidim (open source participatieplatform; processen, voorstellen, consultaties).
- CONSUL (open source; participatie, voorstellen, stemmingen).
- Loomio (open source; besluitvorming in groepen).
- Polis (online meningspeiling/cluster; inzetbaar als aanvulling, mits transparant over moderatie/algoritmes).

B. Community, kennis en leeropbrengsten

- Discourse of vergelijkbaar community-forum (kennisdeling, Q&A, community of practice).
- Wiki/knowledge base (handreikingen, templates, 'what works' bibliotheek).
- Dashboarding/monitoring (proces-KPI's, follow-up, public logging).

C. Veilige communicatie en samenwerking

- Matrix/Element (open protocol voor berichten; inzetbaar voor teams/communities).
- Jitsi of vergelijkbare open videoconferencing (sessies, werkgroepen).

D. Basisvoorzieningen (randvoorwaarden)

- Identity & access management (rollen/rechten, MFA).
- Logging/audit trail (transparantie, verantwoording, incidentanalyse).
- Dataportabiliteit en open interfaces (exit-strategie, herbruikbaarheid).

Minimum randvoorwaarden (samenvatting): open standaarden/interoperabiliteit waar mogelijk, privacy-by-design, transparantie over spelregels en (waar relevant) algoritmes, toegankelijkheid, security, en een expliciete exit-strategie.